

olability (2009) en met de bundel over Vondels toneel onder redactie van Korsten en ondergetekende, *Vondel: Dutch Playwright in the Golden Age*, die volgend jaar zal verschijnen. Maar er zijn meer voorbeelden in de historische letterkunde, bijvoorbeeld in de emblematiek, waar zeer bewust het internationale debat wordt gezocht.

Nog een paar kleinigheden moeten mij van het hart. Voor een werk dat literatuur in zijn maatschappelijke context wil behandelen, zijn de afbeeldingen in *A Literary History of the Low Countries* wel erg beperkt tot titelpagina's en portretten van schrijvers. Heel plezierig zijn de landkaarten voorafgaand aan de hoofdstukken. Wellicht zou een kaartje van Europa met de plaats van Nederland daarop niet ondienstig zijn geweest voor de Amerikanen die de geografie van Europa niet onmiddellijk paraat hebben. Vreemd vond ik het in de index bij Vondel te lezen: 'Latin writings of, 212-14', waar de op Seneca en het Griekse drama geïnspireerde toneelstukken worden bedoeld.

Deze beschouwingen maken hopelijk duidelijk hoe blij ik ben met de verschijning van deze *A Literary History of the Low Countries* (waarbij het onbepaald lidwoord ongetwijfeld een reminiscentie is aan Schenkevelds *Nederlandse literatuur. Een geschiedenis*, geheel in de terechte opvatting dat 'de' geschiedenis niet bestaat). De Angelsaksische wereld kan nu op een aansprekende en eigentijdse manier kennis maken met de Nederlandse literatuur, en hopelijk smaakt dat naar meer. Zoals sommige auteurs in de Duitstalige landen tegenwoordig hun weg naar lezers vinden, zullen wellicht andere – of diezelfde – auteurs in andere landen meer lezers gaan krijgen. Want daar zal het toch uiteindelijk om moeten gaan: te laten zien dat (Nederlandse) literatuur weerklank en aansluiting vindt in binnen- en buitenland, en bij een lezerspubliek.

Jan Bloemendal

G. De Vogelaer, *De Nederlandse en Friese subjectmarkeerders. Geografie, typologie en diachronie*. [Gent:] Koninklijke Academie van Nederlandse Taal- en Letterkunde, [2008] – 447 pp. ISBN 978 90 72474 74 2.

In zin (1) wordt het subject drie keer gemarkeerd, namelijk op het voegwoord (*me*), via het pronomen (*wij*) en op de persoonsvorm (*-en*).

1 ....da-me wij mee mogen.

Over al deze vormen van subjectmarkering en de interactie tussen soorten subjectmarkering

gaat het proefschrift van De Vogelaer dat nu als herziene papieren versie verschenen is als vervolg op de digitale versie uit 2005. De Vogelaer baseert zich bij zijn beschrijving op materiaal uit de SAND en deels ook op materiaal uit de FAND, de MAND en de RND en het GTP-materiaal (Goman & Taeldeman 1996). De Nederlandse data plaatst De Vogelaer in een typologisch kader.

Na de inleiding richt hij zich in hoofdstuk 2 op flexie. In hoofdstuk 3 staat variatie in pronomina centraal en in hoofdstuk 4 is het thema de interactie tussen verschillende soorten subjectmarkeerders zoals uitgangen en pronomina. Opvallend aan het Nederlands is dat er naast volle pronomina zoveel soorten gereduceerde subjectmarkeerders bestaan. Waar de meeste talen òf zwakke pronomina, òf clitics òf affixen hebben, bestaan deze vormen in het Nederlandse en het Friese taalgebied naast elkaar. In elke variant van het Nederlands is het bijvoorbeeld mogelijk flexie te combineren met een gereduceerd pronomen (bijvoorbeeld *ze loopt*). Bij herhaling meldt De Vogelaer dat het bestaan van meer dan één soort gereduceerde subjectmarkeerders in slechts in 7% van de talen van de wereld voorkomt.

Waar de eerste vier hoofdstukken sterk gericht zijn op de data, zijn de twee hoofdstukken daarna algemeen typologisch van aard. Op basis van de factoren verplichtheid, vrijheid en verdubbelbaarheid ontwikkelt De Vogelaer een typologie van Nederlandse subjectmarkeerders waarin de mate van grammaticalisatie een leidraad vormt. Er is meer sprake van grammaticalisatie in het zuiden van Nederland dan in het noorden. Een punt dat hij kort aanstipt in dit boek (en verder uitwerkt in een andere publicatie) is de unidirectionaliteit van grammaticaliseren. Hij bespreekt de zogenaamde 'subject cycle' waarin vrije pronomina langzaam grammaticaliseren tot flexie. Vaak wordt aangenomen dat de enige richting van verandering is van een minder grammaticaal element naar een meer grammaticaal element. De Vogelaer laat zien dat clitics in Brabant zich juist weer langzaam meer gaan gedragen als vrije pronomina. Waar in Brabant de clitic *-me* bijvoorbeeld verplicht was in de inversievolgorde en verdubbeld kon worden, zoals in '*ga-me (wij)*' kan in sommige dialecten tegenwoordig gekozen worden tussen de vormen *me* of *wij*, dus òf *ga-me* òf *ga-wij*. Het gebruik van *me* is dus niet meer verplicht en er is geen sprake meer van verdubbeling.

Een sterk punt van De Vogelaer is zijn breedheid. Zijn boek is een goudmijn voor wie zich wil inlezen in typologische literatuur over persoonsmarkering of op het gebied van de dialectologie. De data in de eerste hoofdstukken beschrijft De Vogelaer uitputtend en opsommend.

Voor iemand die op zoek is naar specifieke informatie en het boek als een soort naslagwerk gebruikt, is deze indeling heel handig. Voor een lezer die geen eigen agenda heeft, is de opsommende stijl zonder theoretische inbedding minder aantrekkelijk. Het is soms lastig om de aandacht vast te houden bij tientallen bladzijdes beschrijving achter elkaar.

De Vogelaar beschrijft veel soorten theorieën, maar houdt zich zelf op de vlakte. Hij wijst vooral problemen aan, maar bindt zich niet aan een bepaalde theorie. De enige momenten waarop De Vogelaar stellig is, is als hij laat zien dat wat lang beweerd is, empirisch onjuist is of wanneer hij weer opmerkt hoe typologisch uitzonderlijk het Nederlands is. Stelligheid ten voordele van een theorie ontbreekt.

In de bespreking van de relatie pro-drop en rijkheid van het verbale paradigma stelt De Vogelaar dat de rijkheid van het paradigma geen rol kan spelen in de aan- dan wel afwezigheid van pro-drop. Hij verdedigt die aanname als volgt: de meeste talen van de wereld hebben vier of vijf uitgangen en in de meeste talen van de wereld is er sprake van pro-drop. Er bestaan dus talen met vier uitgangen in de tegenwoordige tijd met pro-drop. Het Duits heeft ook vier uitgangen, maar Duits heeft geen pro-drop. Het feit dat talen met precies dezelfde hoeveelheid uitgangen soms wel en soms geen pro-drop hebben, zou bewijzen dat er geen relatie is tussen rijkheid van het paradigma en de verplichting een overt pronomen te gebruiken. Uit deze redenering blijkt dat De Vogelaar eerder gericht is op het diskwalificeren van sterke aannames dan op het aanpassen van een theorie op basis van nieuwe data.

Een ander voorbeeld van in mijn ogen overhaaste verwerping van theorieën is de bespreking van systematiek in deflexie. De Vogelaar gaat ervan uit dat factoren als fonologie en veranderingen in de pronomina het verlies van werkwoordsuitgangen verklaren. Een éénheidsmeervoud zoals we dat in het Standaard Nederlands kennen, is bijvoorbeeld uitzonderlijk en de aanname is dat wat typologisch uitzonderlijk is, niet systematisch kan zijn. Hoewel het concrete patroon persoonsneutralisatie in de context van meervouden inderdaad uitzonderlijk is, is het achterliggende abstractere mechanisme wel wijdverbreid: kenmerken worden eerder genutraliseerd in gemarkeerde contexten als het meervoud dan in ongemarkeerde contexten als het enkelvoud. Aandacht voor mogelijk abstractere mechanismes ontbreekt.

De informatie in de twee bovenstaande alinea's hebben implicaties voor elkaar: als subjectneutralisatie in het meervoud niet voorkomt en als er meestal maar vier of vijf uitgangen zijn

binnen een paradigma, dan volgt daaruit de conclusie dat blijkbaar de meeste talen getalskenmerken neutraliseren. Immers, als er wel drie persoonskenmerken onderscheiden worden en er zijn maar vier of vijf uitgangen dan is getalsneutralisatie de enige optie. De Vogelaar is weinig geneigd de implicaties van de ene theorie voor de andere theorie te bespreken. Een mogelijke conclusie lijkt dat getalsneutralisatie geen pro-drop veroorzaakt, maar persoonsneutralisatie wel. Een dergelijke speculatieve herformulering van de relatie rijkheid paradigma en pro-drop zal De Vogelaar niet voorstellen. De Vogelaar is zeer voorzichtig in het formuleren van eigen hypothesen. Hij is vooral gericht op de directe empirie en meldt vooral in hoeverre één bepaalde theorie strookt met die empirie.

In hoofdstuk 6 bespreekt De Vogelaar de relatie tussen woordvolgorde en flexie. Flexie is een manier om argumentrelaties formeel te expliciteren. In een svo-volgorde is de argumentrelatie al zo duidelijk dat formele explicitering via flexie niet nodig is. Deflexie komt daarom het radicaalst voor in svo-talen. Een idee dat De Vogelaar oppert is dat geen enkel Nederlands dialect geheel flexieloos is, omdat bijzinnen sov-volgorde kennen. De sov-volgorde vereist minimaal twee inflectionele onderscheidingen in het verbale paradigma en beschermt Nederlandse dialecten zo tegen volledige deflexie. De status van flexie die aan de ene kant niet systematisch is en die toch weer beschermd moet worden vanwege sov-volgorde in de bijzin is volstrekt onduidelijk. Ook blijft het onduidelijk waarom er nu twee en niet bijvoorbeeld drie uitgangen moeten blijven bestaan.

De Vogelaar stelt dat er ook op microniveau een verband is te zien tussen woordvolgorde en flexie. Hij laat zien dat er een correlatie is tussen de onderbreking van verbale clusters zoals in (2) en het voorkomen van vaste aansluitingen als *gade* (< gaat *gij*) en *game* (< gaan *we*).

(2) dat hij moet een schuur bouwen

De redenering gaat als volgt. In deze vaste aansluitingen is flexie niet of in ieder geval niet éénvoudig herkenbaar en dus is er sprake van een soort deflexie. De nasaal in de vaste aansluiting *game* is bijvoorbeeld niet vanzelfsprekend een variant op de flexie uitgang *-n*. Het is mogelijk dat sprekers de *-n* hebben geheranalyseerd als onderdeel van de clitic *me* en dat daarom alleen de stam *ga* overblijft. Deze vorm van deflexie is mogelijk omdat in (2) sprake zou zijn van svo-achtige tendensen, omdat subject en persoonsvorm dichter bij elkaar staan dan in het Standaardnederlands. Dat svo-achtige karakter

maakt explicitering van de argumentrelaties via flexie onnodig en daarom in dialecten met clusterdoorbreking deflexie in de vorm van vaste aansluitingen toegestaan. Het lijkt me onjuist om te spreken van een vorm van deflexie die toegestaan wordt door de woordvolgorde. Er is geen dialect waar alleen de stam *ga* gebruikt wordt voor de eerste persoon meervoud. Als de stam *ga* voor de eerste persoon meervoud gebruikt wordt, volgt direct op die stam de clitic/het pronomina *me*. Er is dus geen sprake van een verlies van formele explicitering argumentrelaties en dus gaat de parallel met typologische verbanden tussen woordvolgorde en flexie mank.

Hoewel ik niet overmatig enthousiast ben over hoofdstuk 6, is het werk van De Vogelaer in zijn geheel de moeite waard. De data zijn rijk en de keuze om alle subjectmarkeerders (flexie, clitics, pronomina) en hun onderlinge interacties in een taal naast elkaar te bespreken verdient navolging. Het streven van De Vogelaer dialectologie en typologie te combineren is daarbij lovenswaardig. Om voor meer wisselwerking tussen typologisch onderzoek en dialectonderzoek te zorgen, zou een Engelstalige rapportage voor de hand liggen. Door in deze nieuwe rapportage meer verbanden te leggen tussen verschillende theoretische analyses en door concrete patronen van abstracte mechanismes te onderscheiden, zou de suggestie dat het Nederlands vooral een rare taal is genuanceerd kunnen worden. Er moet een verklaring komen voor het feit dat een taal als het Nederlands kan bestaan en geleerd kan worden.

Suzanne Aalberse

Thom Mertens, Patricia Stoop en Christoph Burger, *De Middelnederlandse preek*. Hilversum: Verloren, 2009. (Middelieuwse Studiën en Bronnen CXVI). – 219 pp. ISBN 978 90 8704 058 1. € 19,–

In twee vnc-projecten (Antwerpen/Amsterdam) werden tijdens het afgelopen decennium middeleeuwse preken in onze moedertaal opgespoord en opgelijst. Dat resulteerde in het *Repertorium van Middelnederlandse preken in handschriften tot en met 1550* (Leuven; 2003-2008), een belangrijke stap op weg naar een exhaustieve analyse van een nog te weinig onderzocht tekstgenre uit de Nederlandse literatuur. Met *De Middelnederlandse preek* is nu een nieuw hulpmiddel beschikbaar om het omvangrijke prekenbestand te lijf te gaan. De bundel bevat zes artikelen, van een erg ongelijke omvang, maar ook kwaliteit, die de Middelnederlandse

preek vanuit verschillende invalshoeken benaderen. Het openingsartikel vormt daarbij zonder twijfel de waardevolste bijdrage. Daarin onderneemt Thom Mertens in net geen zestig pagina's een erg verdienstelijke poging om de Middelnederlandse preek voor het eerst als geheel te ontsluiten: hij bakent het genre af, geeft vorm- en functiekenmerken aan, bespreekt het moeilijke verband tussen de *in se* orale aard van het preken (= 'predicatie') en het schriftelijke van de overgeleverde preekteksten, biedt een kort historisch overzicht van de Middelnederlandse preek, geeft een drietal preken uit en schenkt het onderzoek tot slot een voorstel voor een sluitende terminologie. In zijn bijdrage is Mertens er mijns inziens in geslaagd om het moeilijke evenwicht tussen theoretische classificatie en daadwerkelijke overlevering in de grootst mogelijke mate te respecteren. Zoals de auteur zelf aangeeft, heeft zijn synthese van het genre dan wel een voorlopig karakter, maar ze biedt toch een mooie basis voor toekomstige analyses en om een aantal thesen in vraag te stellen (bijvoorbeeld omtrent het verband tussen biechtvaderpreken en verzamelingen losse punten; p. 42).

De winst die het *Repertorium van Middelnederlandse preken* voor het onderzoek van de geestelijke letterkunde oplevert, toont vooral Christoph Burger in zijn bijdrage over de 'preek over de gulden berg' (Nicolaas van Straatsburg; eerste helft veertiende eeuw) overtuigend aan. De gerepertorieerde overlevering van die preek maakt haar belang nu immers extra duidelijk. Dat Burger anders dan de overige auteurs in de bundel vanuit een historisch-theologische invalshoek werkt, verhoogt vanzelfsprekend de waarde van *De Middelnederlandse preek*. Een pluspunt is ook in deze bijdrage de editie van (twee versies van) de besproken tekst, zodat de lezer de geboden inzichten meteen kan toetsen.

De bundel telt evenwel ook een tweetal minder geslaagde bijdragen. Gemeenschappelijk hebben die een schijnbaar ontbrekende eindredactie. De uiteenzetting van Maria Sherwood-Smith, over *Een nuttelijk boec den kerstenen menschen* toegeschreven aan Willem de Biechtvader (eind veertiende eeuw), lijkt in een spoedtempo te zijn opgesteld en voegt weinig toe aan het artikel dat Geert Warnar in 1989 aan die tekst wijdde. Ook de bijdrage van Gerrit Zielman aan *De Middelnederlandse preek* had door een diepgaande revisie in grote mate aan kwaliteit kunnen winnen. Een aantal van zijn inzichten over de 'evangeliën door het jaar met hun glossen' verdienen het zonder twijfel om door toekomstig onderzoek te worden meegenomen, maar ze liggen nu bedolven onder tal van onhel-